
ІННОВАЦІЇ

УДК 330.341.1

В. Ф. Савченко, д.е.н., професор,
С. Д. Гривко, аспірант**КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ФОРМА ОБ'ЄДНАННЯ ВИРОБНИЧИХ СТРУКТУР:
ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ**

Анотація. У статті проводиться аналіз теоретичних засад виникнення кластерних структур та їхньої інноваційної складової при об'єднанні виробничих суб'єктів. Проаналізовано термінологію щодо діяльності кластеру і висвітлено інноваційність впровадження кластерної теорії на промислових та інших підприємствах на державному рівні і в регіонах країни, виявлено потребу посилення кластерного підходу щодо інноваційного розвитку для підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг, оновлення технологічного забезпечення виробництва та інше.

Ключові слова: інновації, кластеризація, кластерний підхід, зв'язки, розвиток, конкурентоспроможність, продукція, забезпечення.

В. Ф. Савченко, д.э.н., профессор,
С. Д. Гривко, аспирант**КЛАСТЕРИЗАЦИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА ОБЪЕДИНЕНИЯ
ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СТРУКТУР: НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ**

Аннотация. В статье проведён анализ теоретических основ возникновения кластерных структур и их инновационной составляющей при объединении производственных субъектов. Проанализирована терминология относительно деятельности кластера и освещена инновационность внедрения кластерной теории на промышленных и других предприятиях на государственном уровне и в регионах страны, определена необходимость усиления кластерного подхода к инновационному развитию для повышения конкурентоспособности товаров и услуг, обновления технологического обеспечения производства и прочее.

Ключевые слова: инновации, кластеризация, кластерный подход, связи, развитие, конкурентоспособность, продукция, обеспечение.

V. F. Savchenko, doctor of economic sciences, professor,
S. D. Hryvko, postgraduate student**CLUSTERIZATION AS INNOVATIVE FORM OF UNIFYING PRODUCTION STRUCTURES:
CERTAIN THEORETICAL ASPECTS OF THE ISSUE**

Abstract. The author of the article provides the analysis of theoretical grounds for origin of cluster structures and their innovative constituent under unification of production subjects. The given data provide analysis of terminology as for cluster functioning, clarify innovativeness of cluster theory implementation at industrial and other enterprises on state level and in regions of the country, reveal demand to reinforce cluster approach to innovative development aimed at improving competitiveness of goods and services, as well as to upgrade technological provision of production and so forth.

Keywords: innovations, clusterization, cluster approach, connections, development, competitiveness, production, provision.

Актуальність теми дослідження. Основним підґрунтям наростаючого впровадження інноваційних процесів у економіку країни є кластеризація всіх виробничих структур та об'єднань. Щоб досягти рівня міжнародної економічної спільноти і посісти в ній рівноправне місце, необхідно широко вивчати та впроваджувати інновації, в тому числі за допомогою таких процесів, як

ІННОВАЦІЇ

кластеризація, та проводити дослідження теоретичного і практичного характеру в цьому спрямуванні.

Постановка проблеми. Оскільки інноваційний розвиток промисловості України здійснюється повільно і нецілеспрямовано, потрібно більш детально вивчати всі аспекти проблеми, пов'язані з інноваціями, виявляти перспективні напрямки їхнього впровадження, такі як кластеризація, що дозволить підвищити ефективність виробничих процесів у країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільно виділити провідних вчених з вивчення кластеризації на пострадянському просторі А. С. Гальчинського, Л. М. Ганушака, М. В. Ніколаєва, А. В. Воронова, А. А. Гусакова, Н. Г. Каніщенко, С. І. Соколенка, І. В. Пилипенка, А. А. Миграняна, В. І. Захарченка, Ю. В. Трифонова та інших, які провели серйозні дослідження з даного напрямку, зробили аналіз груп кластерів та запропонували системне вивчення питання кластерного підходу.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Важливим питанням для розвитку української теорії і практики є вивчення та аналіз таких понять, як впровадження виробничих інновацій через задіяння процесів кластеризації. Недостатньо проаналізовані основні складові кластерної теорії в розрізі світових напрацювань для подальшого її теоретичного осмислення і практичного використання.

Постановка завдання. Аналіз положень кластерної теорії для забезпечення інноваційного розвитку виробничих структур на державному та регіональному рівнях, виявлення перспективних напрацювань для узагальнення та реалізації її положень.

Виклад основного матеріалу. Першим і основним етапом розвитку теорії кластерів та кластеризації економіки з метою підвищення регіональної конкурентоспроможності стали праці американського вченого М. Портера, який розглядає кластер як: форму мережі, що працює в межах географічного регіону, у якій близьке розташування фірм і організацій забезпечує наявність певних форм спільної діяльності та підвищує частоту й силу взаємодії; сукупність численних рухомих взаємозв'язків між індивідами, фірмами та організаціями, які існують на постійній основі й часто поширюються на споріднені галузі. М. Портер також використовує поняття кластерів конкурентоспроможних галузей, які зазвичай пов'язані вертикальними (покупець, постачальник) або горизонтальними (спільні технології, клієнти, посередники) відносинами [1, с.170, 2].

Після М. Портера продовжували досліджувати та розвивати кластерну теорію М. Енрайт [3] та М. Сторпер [4]. М. Енрайт першим охарактеризував теорію «регіональних кластерів», у яких підприємства-учасники знаходяться у географічній близькості один від одного, при цьому конкурентні переваги країн з'являються саме завдяки регіональним кластерам, які через це потребують безпосередньої та цілеспрямованої підтримки держави. М. Сторпер також досліджував регіональні кластери, які вважав джерелом промислового розвитку малих та середніх підприємств, і був прибічником розгляду конкурентних переваг країн на рівні регіонів.

У той же час, як зазначив український економіст С. І. Соколенко [5], ще до М. Портера пошуком найбільш раціональних виробничих структур займалися Ф. Перру [2] та Д. Дарвент [6], які вивчали «полюси зростання», що здатні залучати у сфери свого впливу інші фірми. Це дуже нагадує кластерні об'єднання. Крім того, як підкреслює С. І. Соколенко, дослідження в галузі кластеризації спираються на фундаментальні роботи більш раннього періоду, а саме: «теорію економічного розвитку» Й. Шумпетера [7], за якою необхідною умовою успіху в бізнесі є гнучкість, а головним рушієм прогресу є підприємець, що ініціює інновації, які знищують стару систему й створюють нову, економічно більш прогресивну; «теорію промислового розміщення» А. Вебера [8], за якою найбільші вигоди утворюються агломеративною економікою, при цьому фірми досягають ефекту економії витрат завдяки кооперуванню в межах певного простору; «теорію індустріальних округів» А. Маршалла, який стверджував, що успіх національної економіки залежить, зокрема, від розвитку локалізованих угруповань профільної індустрії або від концентрації спеціалізованих галузей у певних місцевостях [9].

Французькі вчені І. Толенадо та Д. Сольє використовували термін «фільєри» для опису груп технологічних секторів. Формування фільєр пояснювалося залежністю одного сектора від іншого на технологічному рівні. Таким чином, фільєри являють собою більш вузьку інтерпретацію клас-

ІННОВАЦІЇ

тера, бо базуються на одному з критеріїв виникнення кластерів – необхідності створення технологічних зв'язків між галузями й секторами економіки для реалізації їхніх потенційних переваг [10].

Роботи М. Портера, М. Енрайта, М. Сторпера, А. Вебера, А. Маршалла, Й. Шумпетера, І. Толенадо, Д. Сольє та інших відомих економістів стали опорою для обґрунтування логічності і доцільності кластеризації економіки.

З англійської слово «cluster» перекладається як «гроно», «пучок» або «група». Тлумачень декілька, але головною ознакою, що характеризує сутність поняття «кластер», є об'єднання декількох окремих структур у єдине ціле для реалізації певних завдань, досягнення спільної мети, вирішення спільних проблем.

Першопричини появи кластерів різні. Спонукальним мотивом може стати доступність загальних факторів – спеціалізованих навичок, університетських досліджень, зручного географічного положення, наявності розгалуженої інфраструктури. Важливим стимулом об'єднання підприємств є необхідність у проведенні спільних досліджень і розробок (колективний характер впровадження нововведень). Кластери можуть виникати в результаті незвичайного або підвищеного місцевого попиту, народжуватися з однієї-двох новаторських компаній, що стимулюють ріст інших (суміжників, конкурентів тощо). Визначальними можуть стати і випадкові події.

Існує внутрішня логіка розвитку кластерів, яка дозволяє виокремити їхні різновиди. Подібно до багатьох інших економічних категорій, виробничий кластер проходить у своєму розвитку кілька стадій. Вони можуть бути різними за тривалістю й характером, але в цілому зводяться до наступних основних етапів життєвого циклу (рис. 1):

1. Агломерація. У регіоні існує певна кількість компаній та інших дійових осіб.
2. Виникнення кластера. Деякі учасники агломерації починають об'єднуватися навколо основної діяльності.
3. Розвиток кластера. У взаємодію залучаються нові учасники, між якими з'являються стійкі зв'язки.
4. Зрілість кластера – він досяг критичної маси діючих осіб, розвиває зв'язки за своїми межами з іншими кластерами, напрямками діяльності, регіонами.

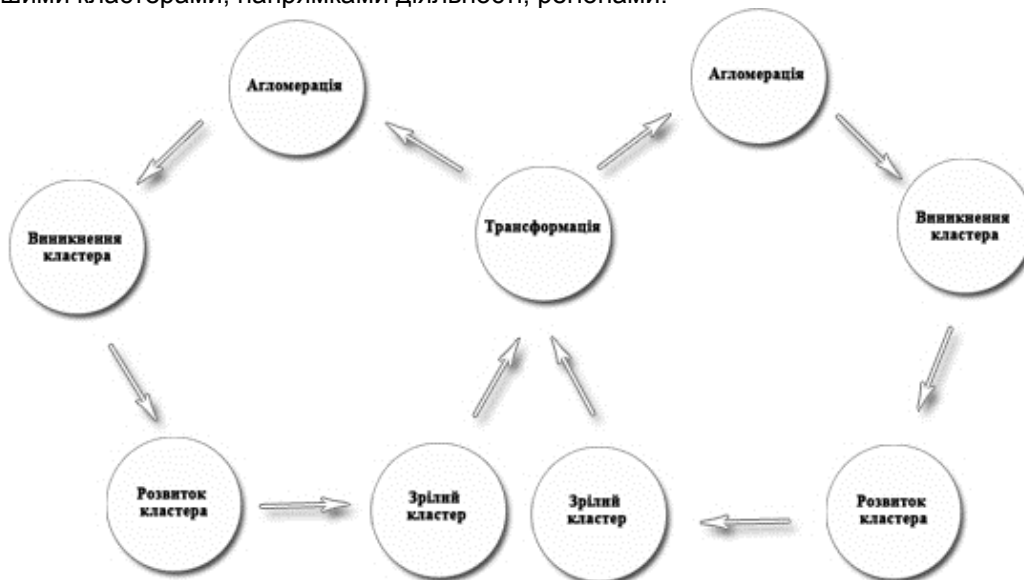

Рис. 1. Життєвий цикл кластера
Джерело: розроблено авторами

5. Трансформація. З плином часу ринки, технології та процеси постійно змінюються. Тому для подальшого функціонування необхідно проводити інновації та адаптуватися до змін. Клас-

---

ІННОВАЦІЇ

тер може бути перетворений в один або кілька нових, які зосереджуються навколо іншої діяльності, а також змінити структуру, склад учасників, методи досягнення успіху.

Світова практика функціонування виробничих кластерів свідчить про те, що з моменту зародження до вступу в стадію зрілості проходить багато років і навіть десятиліть. За короткий інтервал часу компанії-учасниці не здатні сформувати довгострокові налагоджені коопераційні взаємовідносини, систему розповсюдження знань, конструкторських ідей, ефективні схеми співпраці при впровадженні спільних проектів. Для цього потрібний певний час.

Прискоренню процесу становлення кластера сприяють такі фактори, як наявність унікальних місцевих ресурсів (природних, людських, технологічних), а також інфраструктур, що сприяють розвитку основного бізнесу учасників кластера.

В останні десятиліття відбулись структурні зміни різних галузей промисловості, проходить швидкий процес злиттів (реорганізація) і поглинань підприємств, спостерігається глобальна тенденція щодо формування різноманітних неформальних груп, об'єднань для проведення спільних наукових досліджень, реалізації найбільш ризикованих наукоємних проектів. Взаємодія зазначених тенденцій призводить до формування мережевої економіки. Більшість країн активно використовують «кластерний підхід» для визначення стратегії інноваційного розвитку, що набуло особливого поширення з 90-х рр. ХХ ст. У програмі Міжнародної організації економічного розвитку та співробітництва (ОЕСД) промислові кластери визначаються як структури взаємозалежних фірм, об'єднаних у виробничий ланцюг, у рамках якого створюється додана вартість. Вони також можуть включати до свого складу стратегічні альянси з університетами, дослідницькими й фінансовими установами, споживачами, технологічними брокерами та консалтинговими фірмами. Визначені таким чином кластери можна вважати транснаціональними інноваційними системами [11, с. 193].

Зараз у зв'язку з ускладненням економіки і технологій процес виникнення інновацій все частіше розглядається як колективна діяльність, на відміну від індивідуальної. Колективне співробітництво здійснюється групами фахівців або навіть групами компаній. Наслідком такого колективного стилю створення і впровадження нововведень є поява об'єднань малих, середніх і великих підприємств на регіональному рівні та глобальних транснаціональних компаній (ТНК) на світовому рівні [12].

Як зазначає у своєму дослідженні Д. А. Харт, основним критерієм оцінки інноваційної діяльності (на окремій території) є кластер, структурований з взаємопов'язаних фірм, розташованих на порівняно невеликій відстані одна від іншої, в одному регіоні, що працюють в одній галузі, знаходячись в одному виробничому ланцюгу і об'єднуючих свої виробничі ресурси та комунікаційні потоки. Фірми, що входять до складу таких кластерів, працюють у самих різних галузях, починаючи від високотехнологічних (фармацевтична промисловість, виробництво комп'ютерів та інформаційних технологій, виробництво складних інструментів і мобільних телефонів), до більш традиційних форм (виробництво автомобілів, одягу, взуття). У багатьох випадках компанії взаємодіють одна з одною за допомогою обміну робочою силою, доступом до інформації, забезпечення зв'язку між виробниками і постачальниками, отримання венчурних інвестицій або комбінації всіх цих факторів [12].

Д. А. Харт серед пропонованих ним особливостей прояву інновації окремо відзначає наступні:

- люди працюють в команді, обмінюються досвідом та інформацією про те, якими способами можна створити новий продукт (послугу) або вдосконалити існуючу і отримати з цього вигоду. Особливе значення мають колективний спосіб здійснення інноваційної діяльності, економічна інтеграція в галузі впровадження нововведень у виробничій та інших економічних сферах;

- основною одиницею інноваційної діяльності не обов'язково виступає людина або окрема ізолювана фірма. Найчастіше це група людей чи компаній, які спільно працюють над яким-небудь інноваційним проектом;

- деякі території більш інноваційно насичені, ніж інші. Територія не завжди відрізняється компактністю і невеликим розміром. Крім просторово близьких вогнищ появи інновацій, у даний час суб'єкти її створення та освоєння часто базуються на різних кінцях світу. Останнє характерно для глобальних ТНК, але навіть у них є локалізовані центри нововведень, які згодом поширю-

---

ІННОВАЦІЇ

ються у інших країнах, де глобальна транснаціональна компанія розміщує свої виробничі потужності [12].

Важливо охарактеризувати різні вигоди та переваги, значення кластерів у економічному розвитку. Кластерний підхід є інноваційним і представляє певну користь для економічних систем, що реалізують його принципи і механізми на практиці. Ряд серйозних переваг нової форми організації виробництва відзначений М. Портером [1]. За його твердженням, кластери суттєво впливають на конкурентну боротьбу. По-перше, це відображається у підвищенні продуктивності фірм і галузей, що входять в кластер; по-друге, у збільшенні здатності до інновацій; по-третє, їхнє позитивне значення полягає у стимулюванні нових бізнесів, що підтримують інновації та розширюють межі кластера.

Серед переваг відзначається доступ до нових технологій, методів роботи при здійсненні поставок, можливість більш адекватно і швидко реагувати на потреби покупців. Компанії, що входять у кластер, швидко дізнаються про прогрес у технологіях, доступність нових компонентів та обладнання, нові концепції в обслуговуванні та маркетингу тощо. Фірми постійно стежать за змінами завдяки постійним взаєминам з іншими членами кластеру, візітам, зустрічам, особистим контактам. Більш відчутними стають тиск зі сторони аналогічних фірм і взагалі конкурентний тиск. Наявність інноваційної інфраструктури кластера (центрів венчурних інвестицій, технологічних парків, бізнес-інкубаторів, інноваційно-технічних центрів та інших) сприяє прискоренню інноваційного процесу, посиленню кооперації підприємств у плані впровадження нових технологій, підготовці та реалізації спільних інноваційних проектів.

Об'єднання та співробітництво в рамках кластера сприяють поділу високих витрат і ризиків інноваційної діяльності між учасниками мережевої взаємодії. Витрати на інновації часто не під силу ізольованим фірмам, а всередині кластера відбувається поділ таких витрат між партнерами. Зниження витрат на придбання та розповсюдження знань і технологій можливе завдяки включенню до складу об'єднання виробників знань, руху кадрів від одного виробника до іншого і безперервного навчання. Близька інтеграція між підприємствами сприяє подоланню труднощів сприйняття важливих технологічних змін, включаючи появу нових наукових і виробничих знань.

Компанії в досліджуваних системах гнучкі й ефективні. Розробляючи виробничі програми та перспективні плани, фірми отримують можливість швидкого перерозподілу вільних коштів, які може запропонувати утворена навколо них мережа підприємств (постачальників, посередників, дистриб'юторів та інших). За допомогою співпраці в реалізації спільних інвестиційно-інноваційних проектів підвищується ефективність інвестиційних вкладів, збільшуються їхні обсяги за рахунок акумуляції коштів багатьох виробників.

Кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації. За рахунок конкуренції між учасниками система стає більш ефективною і оптимальною з точки зору ринку. За рахунок обміну інформацією, ідеями, фахівцями, технологіями, спільного використання загальних ресурсів і можливостей учасники отримують відчутну вигоду, а система інтенсивно розвивається.

Для економіки країни, регіону, окремо взятої території кластери виконують роль точок зростання внутрішнього ринку, слідом за якими найчастіше утворюються нові виробничі кластери. Тим самим підвищується рівень конкурентоспроможності окремої території і країни в цілому. Держава виконує роль учасника і посередника в системі. Кластерний підхід пропонує їй інструмент ефективною взаємодії з бізнесом, більш глибокого розуміння його сучасних ринкових тенденцій і перспективних спрямувань, дає можливість цілеспрямованого стратегічного планування територіального розвитку.

За своєю сутністю кластер є засобом територіальної організації продуктивних сил економіки, що забезпечує поширення ринкових відносин і відповідає потребам українського сьогодення. При цьому поняття «кластер» не є абсолютно новим для пострадянської науки, адже у практиці економічних досліджень закріпилося поняття територіально-виробничого комплексу (ТВК). Він являє собою сполучення підприємств і установ, для якого територіальна спільність його компонентів – додатковий фактор підвищення економічної ефективності завдяки: а) стійкості взаємних зв'язків та ритмічності виробничого процесу; б) скороченню транспортних витрат; в) раціональному використанню всіх видів місцевих ресурсів; г) створенню оптимальних умов для поєднання

ІННОВАЦІЇ

галузевого (міжгалузевого) планування й управління з територіальним плануванням та управлінням [13].

У плановій господарській системі СРСР ідея розміщення виробничих сил на певній території з метою оптимізації використання її природних і трудових ресурсів використовувалася при розробках концепцій територіально-виробничих комплексів (ТВК) з наступним централізованим будівництвом необхідних об'єктів. Як зазначає І. В. Пилипенко [14], на перший погляд простежується схожість зазначених структур. Проте є відмінності між даними формами організації виробництва та здійснення інноваційної діяльності, а також у зовнішньому середовищі підприємств.

Подібними характеристиками виділених угруповань є: єдність об'єкта (групи галузей, які в разі ТВК оптимально поєднуються в межах адміністративно-територіальної одиниці, а в разі виробничого кластера – найбільш конкурентоспроможні і взаємопов'язані галузі господарства країни або регіону). На думку І. В. Пилипенко, подібними також є методи виділення ТВК і виробничих кластерів (метод ланцюжка додавання вартості, факторний аналіз, теорія графів, метод міжгалузевих балансів).

Виробничий кластер – це ринкова форма, ефективна взаємодія в рамках підприємницької мережі, що базується на принципах інтересу, ініціативи багатьох компаній, на відміну від централізованого створеного і керованого на державному рівні територіально-виробничого комплексу.

Таблиця 1

Відмінності між кластерами і ТВК

Ознака порівняння	Кластери	ТВК
Типи економік	Ринкова економіка (капіталістична система)	Планове господарство (соціалістична система)
Визначення	Ринкова економіка (капіталістична система)	Чітка техніко-економічна модель
Генезис	Просторовий прояв ринкових сил	Реалізація на практиці теоретичних розробок вчених
Місцезнаходження	Староосвоєні райони, в межах агломерацій можуть утворитися кілька кластерів	Райони нового освоєння з низькою щільністю населення
Структура та управління	Малі та середні підприємства (виробництво і надання послуг), а також ВНЗ, НДІ та орган, що здійснює управління кластерною ініціативою	Великі вертикально-інтегровані заводи, управління з єдиного центру (главки, міністерства, Держплан)
Масштаб	Одна галузь чи кілька суміжних підгалузей	Міжгалузевий комплекс – галузі базисної групи і комплектуючі виробництва
Галузі спеціалізації	Високотехнологічні в промисловості та сфері послуг; традиційні, орієнтовані на споживача	Важка промисловість, орієнтована на виробника
Роль інформації	Ключова роль у формуванні кластера, інформаційний обмін між фірмами та їхніми співробітниками: обмін ідеями, знаннями і "ноу-хау"	Відсутність інформаційних потоків між співробітниками підприємств, необхідних для удосконалення виробничих процесів
Роль людського фактора	Ключова роль – носій знань і навичок, створення для людини оптимальних умов роботи, підвищення заробітної плати	Другорядна роль – один з факторів розвитку виробничих сил
Інноваційна активність	Висока	Низька

Джерело: [14, 15]

Незважаючи на подібності, І. В. Пилипенком [15] виділені принципові розбіжності двох підходів (табл. 1). Серед відмінностей надамо наступні моменти: головне – віднесення до різних суспільно-економічних систем, що визначає всі подальші розбіжності, до яких відносяться генезис

ІННОВАЦІЇ

(ТБК – планово організовані з централізовано створеною спеціалізацією форми, кластери – результат дії ринкових сил); різне місце розташування (густонаселені території зосередження виробничих кластерів та малоосвоєні райони з низькою щільністю жителів, властиві районам ТБК); спеціалізація (характерні для кластерів високотехнологічні галузі виробництва і сфери послуг, а також традиційні види виробництва, орієнтовані на споживача, а ТБК присутні в галузях гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості і важкого машинобудування, орієнтованих, головним чином, на виробника); значимість інформаційних потоків і роль людського капіталу в кластері набагато вище, ніж в територіально-виробничому комплексі.

Підвищення інноваційності та конкурентоспроможності вітчизняної економіки затверджено на державному рівні як стратегічний напрям. Інновації розглядаються як одна з найважливіших економічних категорій. Це нові або удосконалені продукти, впроваджені на ринку, нові або удосконалені технологічні процеси, реалізовані у виробничій практиці, а також нові або вдосконалені організаційно-економічні форми. Нововведення поділяють на технологічні, маркетингові, організаційно-управлінські.

Виробничий кластер є різновидом організаційно-управлінських інновацій. Він означає новий організаційний метод зв'язків підприємств, який передбачає реалізацію нових способів взаємовідносин з іншими організаціями, співпрацю із замовниками, науковими організаціями, інтеграцію з постачальниками, відносини у сфері виробництва, забезпечення, розподілу, здійснення досліджень і розробок та в інших напрямках. З усієї сукупності виробничих кластерів виділимо інноваційні, головним критерієм яких є інтенсивність процесу створення принципово нової або удосконаленої продукції, при виробництві якої також застосовуються нові (вдосконалені) технологічні процеси. Підприємства інноваційного кластера активно взаємодіють з об'єктами місцевої науково-технічної інфраструктури.

Виробничий кластер інтерпретується як поліпшуюча інновація, накладення вже існуючого досвіду стосовно сучасних економічних умов у нашій країні (підхід, що дозволяє удосконалити організацію виробництва і підвищити його ефективність).

Таблиця 2

Відмінності між основними напрямками класичного підходу та нової моделі розвитку суб'єктів економіки

Класичний підхід	Нова парадигма
Програми розвитку	Ринкові інструменти
Ієрархія	Мережеві структури
Держава проти приватного сектору	Державний сектор + приватний сектор
Накази та держконтроль	Переговори та переконання
Управлінські здібності	Здібності до створення можливостей

Сучасні економічні умови вимагають нових підходів до організації діяльності, які повинні спиратися на інноваційні засади та враховувати характер ринкових відносин. Необхідна відмова від класичного підходу і становлення нової моделі економічного розвитку, заснованої на взаємодії, тісних взаємозв'язках та обміні наявними ресурсами, інформацією і знаннями на всіх етапах та в усіх напрямках діяльності. Основні відмінності класичного підходу та нової парадигми наведено в табл. 2 [5, с. 16].

Усі ознаки нової моделі найповніше втілює саме кластерна концепція економічного розвитку, що дає змогу вийти за межі звичайної горизонтальної кооперації, у якій відбувається об'єднання фірм, що діють на єдиному ринку, за окремими напрямками діяльності.

Кластерний підхід виступає як альтернатива традиційному секторальному підходу, який зосереджує основну увагу на горизонтальних відносинах і конкурентній взаємозалежності (відносини між прямими конкурентами з подібною діяльністю, що виступають на тих самих товарних ринках). Такий підхід фокусує увагу на важливості вертикальних відносин між різнорідними фірмами та їхньої тісної взаємозалежності [16, с. 91].

Дуже близькою до концепції кластерного підходу є концепція «полюсів зростання», за якою в економіці існують певні утворення (регіони, галузі, підприємства), розвиток яких суттєво впливає на розвиток інших суб'єктів, супроводжується мультиплікативним ефектом та сприяє зміцненню і

ІННОВАЦІЇ

розширенню коопераційних зв'язків як з підприємствами, що знаходяться на їхній території, так і за її межами. При цьому сукупність полюсів зростання відіграє ключову роль у процесі швидкого розвитку будь-якої економіки. Проте найголовніша відмінність концепції промислових кластерів від концепції «полюсів зростання» полягає в тому, що остання передбачає партнерство лише за сприяння адміністративного натиску, а не завдяки економічним передумовам. При цьому концепція кластерного підходу прагне пояснити, чому галузі чи підприємства обирають один одного для здійснення економічної діяльності [16].

Кластерний підхід є засобом реалізації територіального принципу управління розвитком економіки. Теоретичною базою концепції кластерного підходу є концепція мережної організації бізнесу, основним постулатом якої є визнання того, що здатність фірми до успішної конкуренції безпосередньо пов'язується з її належністю до тієї чи іншої системи стійких зв'язків підприємств. Саме підприємницькі мережі – групи спеціалізованих і доповнюючих один одного підприємств, які співпрацюють для вирішення спільних проблем, – відіграють важливу роль, зокрема, сприяють поглибленню внутрішньорегіональних виробничо-технологічних зв'язків, поширенню інновацій, більш раціональному використанню місцевих ресурсів, дають змогу підвищити технологічний рівень виробництва і конкурентоспроможність промислової продукції [17].

Слід зазначити, що подібним до поняття «кластер» є поняття «індустріальний район» («індустріальний регіон», «індустріальна зона»). Аналіз джерел [16, 18, 19] дає змогу визначити індустріальний район як географічно вигідно розташовану територію з розвинутою інфраструктурою, яка є простою сукупністю різномірних фірм та послуг, лише поряд розміщених. Зазвичай вони не враховують у своїй діяльності взаємозв'язки, новаторські ідеї, соціальні відносини. Але в умовах становлення підприємницьких мереж і зростання ролі науково-технічних факторів відбувається трансформація подібних районів: у них активізуються процеси територіального кооперування й комбінування виробництва, поширення генерації нововведень. У результаті виникають регіональні й локальні зростаючі кластерні об'єднання, які є не просто місцевою концентрацією промисловості, а засобом реальної взаємодії підприємств один з одним та з іншими інституціями.

Відзначимо, що досить суттєвою рисою, яка відрізняє кластер від різноманітних формальних об'єднань підприємств, є те, що між підприємствами та іншими учасниками кластерного об'єднання зберігаються конкурентні відносини. Вони не втрачають своєї господарської та юридичної самостійності, а зв'язок заснований на спільному використанні наявних конкурентних переваг. Це відрізняє кластерні утворення від концернів або фінансово-промислових груп, у яких основою зв'язків виступає, насамперед, спільний власник. Від об'єднань корпоративного типу кластер відрізняють відсутність зв'язків, які засновані на перехресній участі підприємств у капіталі один одного, та майнових зв'язків. Відсутній також контроль з боку головних компаній за діяльністю інших учасників (як у холдингах). Крім того, об'єднання типу холдингів, концернів, трестів зазвичай мають громіздку управлінську структуру, що не дає змоги гнучко реагувати на постійні зміни ринкового середовища. Кластерна форма організації бізнесу позбавлена зазначених недоліків.

Кластери можна розглядати в територіальному та функціональному аспектах, які тісно пов'язані між собою. Функціональний аспект кластерної структури відображає посилення організаційної, науково-технічної, технологічної, управлінської, соціально-економічної, виробничої, маркетингової єдності його учасників. Це відбувається за рахунок тісної взаємодії та кооперації діяльності, які регулюються з єдиного центру. Територіальний аспект відображає посилення просторової цілісності та поступове ускладнення структури кластера за рахунок тісних взаємозв'язків і узгодженості дій учасників.

Як відзначає М. Ніколаєв [20], найчастіше кластер являє собою середню ланку економіки. Мікроекономіка досліджує взаємодію на рівні фірм, макроекономіка аналізує функціонування економічної системи в цілому, але в умовах глобалізації структура економіки стає все більш складною. Головним суб'єктом стають мезоекономічні структури – кластери, які здійснюють стратегічне управління технологічними ланцюгами, – від розробки нової продукції до її виробництва та продажу.

ІННОВАЦІЇ

Кластерний підхід не виключає інтегровані групи підприємств лише тому, що вони не знаходяться в межах однієї території. Для покращення ефективності діяльності, стимулювання інновацій, обмеження ризиків функціонування в умовах світової конкуренції кластери можуть об'єднувати не тільки підприємства та організації, що знаходяться в межах однієї країни, а й ті, що розташовані на територіях різних країн. Це підтверджується позицією вітчизняних дослідників, які підкреслюють, що кластери можуть представляти різні географічні рівні, при цьому більш зрілі кластери, як правило, функціонують на національному або транскордонному рівні; географічні масштаби кластера можуть коливатися від одного міста або штату до країни або навіть цілого ряду країн [21, с. 11].

Кластери, зв'язки яких не обмежені певними регіонами, зазвичай відносять до промислових кластерів – галузевих та міжгалузевих (учасники просторово не прив'язані до окремих територій). Просторові групи подібних підприємств відносять до територіальних кластерів (визначальним елементом є географічна близькість учасників). Окремі дослідники класифікують кластери за обмеженою кількістю ознак. Так, В. Чевганова [22, с. 38] розрізняє кластери за територіальним поділом праці, галузевою належністю членів кластера, структурою, характером зв'язків, кількістю членів кластера, рівнями взаємодії між учасниками. О. Гусаков [23, с. 47] виділяє кластери за рівнем географічного охоплення. Н. Каніщенко [24, с. 71] вважає основним критерієм класифікації ознаку географічного розташування.

Підсумовуючи вищезазначене, доцільно нагадати характеристику М. Портера, який надає кластерам наступне визначення: «Кластери – це зосередження в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств і установ у межах взаємопов'язаних галузей». Він є загально визнаним основоположником кластерної теорії. Американський вчений вважає, що без кластера галузі економіки не набувають високого рівня конкурентоспроможності. Кластер є альтернативою угруповання підприємств у порівнянні з галуззю [24]. Дане визначення, на наш погляд, є найбільш логічним, обґрунтованим і актуальним.

Висновки.

1. На сьогодні саме кластери є новою перспективною формою інноваційного розвитку, ефективною організацією міжпідприємницької взаємодії та тісної співпраці бізнес-структур із суспільними, урядовими та науковими організаціями. Кластерні об'єднання можна назвати одними з найважливіших елементів ефективно працюючої ринкової економіки, які відкривають нові можливості соціального та економічного розвитку для окремих підприємств, регіонів і держави в цілому. Сьогодні для України, особливо в умовах все більшого загострення конкуренції, питання створення та забезпечення ефективного розвитку кластерних об'єднань набувають особливої актуальності і мають безумовну перспективу.

2. Кластерний підхід і теорія територіальних виробничих комплексів не копіюють, але й не суперечать один одному. Не володіючи ознаками принципово нової базисної інновації, досліджувана організаційна форма є вдосконаленням і сучасним перетворенням наявних. Коріння кластерної теорії йдуть у західноєвропейські концепції індустріальних районів, мереж, а також у теорії планової економіки, що передбачали централізоване створення по території країни територіально-виробничих комплексів. Тому кластер інтерпретується як поліпшувача інновація, наслідком вже існуючого досвіду стосовно сучасних економічних умов у нашій країні.

3. Для ефективного впровадження інновацій потрібно враховувати напрацювання економічно розвинутих країн в області кластеризації, що дає змогу об'єднати виробничі структури та прискорити інноваційні процеси. Згідно з основними напрацюваннями, необхідно адаптувати кластерний підхід до економіки України в усіх її напрямках, і це стане запорукою розвитку інноваційної економіки. Крім того, потрібно в подальшому надавати підтримку цим структурам для забезпечення розвитку України та утвердження її на світовому просторі як економічно розвинутої держави.

Література

1. Портер М. Е. Международная конкуренция: монография / М. Портер; [пер. с англ. В. Д. Щепина]. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
2. Perroux F. Economic space, theory and applications / F. Perroux // Quarterly Journal of Economics. - 1950. - №64. – pp. 89–104.

ІННОВАЦІЇ

3. Enright M. J. Why clusters are the way to win the game / M. J. Enright // *World Link*. - 1992. - №5, July/August. – pp. 24–25.
4. Storper M. The regional world: Territorial development in a global economy / M. Storper. – New York : Guilford Press, 1997. – 338 p.
5. Соколенко С. І. Підвищення конкурентоздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (кластерів) : монографія / [за заг. ред. С. І. Соколенка]; Міжнародна фундація сприяння ринку; Інститут конкурентоздатності; Організація з безпеки та співробітництва в Європі. - К. : Міжнародна фундація сприяння ринку, 2005 – 238 с.
6. Darwent D. Growth Poles and Growth Centers in Regional Planning: a Review / D. Darwent // *Environment and Planning*. - 1969. – Vol.1. - pp. 5–31.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития: (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; Пер. с нем. В. С. Автономова и др.; Общ. ред. А. Г. Милейковского; Вступ. ст. А. Г. Милейковского, В. И. Бомкина. - М. : Прогресс, 1982. - 455 с.
8. Weber A. Theory of the Location of Industries / A. Weber. – Chicago : University of Chicago Press, 1929. – 258 p.
9. Marshall A. Principles of Economic: An Introductory Volume. 9th Edition / A. Marshall. – London : Macmillan, 1961.
10. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой / А. А. Мигранян // *Вестник киргизско-российского славянского университета*. – 2002. - №3. – С. 9-17.
11. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П.]. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
12. Харт Д. А. Инновационные кластеры: основные идеи [Электронный ресурс] / Д. А. Харт. - Режим доступа: <http://www.innosys.spb.ru/?id=886>
13. Нові виробничі системи і прискорений розвиток регіонів. Матеріали Міжнародного економічного форуму (м. Київ, 16 лист. 2001 р.). – К. : КНЕУ, 2001. – 164 с.
14. Пилипенко И. В. Пространственная организация хозяйства: ТПК или кластеры / И. В. Пилипенко // Сборник материалов XXIII ежегодной сессии эконом.-геогр. секции Международной академии регионального развития и сотрудничества (Липецк, 2-5 июня 2006 г.) / Под ред. Ю. Г. Липеца. – М. : ИГ РАН, 2006. - С. 26-36.
15. Пилипенко И.В. Кластерная политика и конкурентоспособность регионов: развитие существующих или создание новых кластеров? [Электронный ресурс] / И. В. Пилипенко // Самарская инициатива: кластерная политика – основа инновационного развития национальной экономики : материалы 1-го Межрегионального экон. Форума, 6-7 июля 2007 г. – Самара, 2007. - Режим доступа: <http://2007.forum.economy.samregion.ru/report/>.
16. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 2004. – 848 с.
17. Ганущак Л. М. Шляхи використання зарубіжного досвіду управління інноваційним потенціалом підприємств в Україні / Л. М. Ганущак // *Актуальні проблеми економіки*. – 2006. – № 4 (58). – С. 135–142.
18. Захарченко В. П'ятий цикл індустріального розвитку і формування промислових територіальних систем / В. Захарченко // *Економіка України*. – 2005. – № 11. – С. 38-45.
19. Трифонов Ю. В. Выбор стратегии развития предприятия в территориально-отраслевом контексте [Электронный ресурс] / Ю. В. Трифонов, М. Л. Горбунова. – Режим доступа: http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_2%286%29/32.pdf
20. Николаев М. В. Кластерная концепция эффективной интеграции регионов в глобальную экономику [Электронный ресурс] / М. В. Николаев. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=671>.
21. Воронов А. Кластерный анализ – база управления конкурентоспособностью на макроуровне / А. Воронов, А. Буряк // *Маркетинг*. – 2003. – № 1. – С. 11-20.
22. Богма О. С. Особливості внутрішніх та зовнішніх зв'язків кластерних об'єднань / О. С. Богма // *Простір і час сучасної науки: II Всеукраїнська наук.-практ. Інтернет-конф., 2007 р.: тези допов.* – К., 2007. – Ч. 1. – С. 6-8.
23. Гусаков А. Кластеры предприятий как средство повышения конкурентоспособности региональной экономики / А. Гусаков // *Менеджмент сегодня*. – 2004. – № 2. – С. 46-51.
24. Канищенко Н. Формування національних галузевих кластерів в умовах інтернаціоналізації / Н. Канищенко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2006. – № 4 (59). – С. 71-74.

References

1. Porter, M. E. (1990). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press.
2. Perroux, F. (1950). Economic space, theory and applications. *Quarterly Journal of Economics*, 64, 89–104.
3. Enright, M. J. (1992). Why clusters are the way to win the game. *World Link*, 5, July/August, 24–25.
4. Storper, M. (1997). *The regional world: Territorial development in a global economy*. New York: Guilford Press.
5. *Increasing of the competitiveness of the regional economy of the West and South of Ukraine on the basis of the formation of new manufacturing systems (clusters)* (2005). Retrieved from <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/>
6. Darwent, D. (1969). Growth poles and growth centers in regional planning: a review. *Environment and Planning*, 1, 5-32.
7. Schumpeter, J. A. (1912). *Theorie der wirtschaftlichen entwicklung*. Leipzig: Duncker & Humblot.
8. Weber, A. (1929). *Theory of the Location of Industries*. Chicago: University of Chicago Press.
9. Marshall, A. (1961). *Principles of Economic: An Introductory Volume* (9th ed.). London: Macmillan.
10. Migranian, A. A. (n.d.). *Theoretical Aspects of competitive clusters in countries with transition economies*. Retrieved from <http://www.krsu.edu.kg>
11. Halchynskyi, A. S., Heiets, V. M., Kinakh, A. K., & Semynozhenko, V. P. (2002). *Innovation Strategy of Ukrainian reforms*. Kyiv: Znannia Ukrainy.
12. Khart, D. A. (n.d.). *Innovative clusters: basic ideas*. Retrieved from <http://www.innosys.spb.ru/?id=886>.

ІННОВАЦІЇ

---

13. *New production systems and rapid development of regional materials of World Economic Forum* (2001). Kyiv: KNEU.
14. Pilipenko, I. V. (2006). The spatial organization of the economy: TPK or clusters. In Yu. Lipets (Ed.), *Collected materials of XXIII of the Annual Session economy-geogr section. International Academy of Regional Development and Cooperation* (pp. 26-36). Moscow: Institute of Geography, RAS.
15. Pilipenko, I. V. (2007). *Cluster policy and regional competitiveness: the development of existing or creation of new clusters?* Retrieved from <http://2007.forum.economy.samregion.ru/report/>.
16. Sokolenko, S. I. (2004). *Clusters in the Global Economy*. Kyiv: Lohos.
17. Hanushchak, L. M. (2006). The ways of use the international experience managing of innovative potential of enterprises in Ukraine. *Actual problems of economics*, 4(58), 135–142.
18. Zakharchenko, V. (2005). The fifth cycle of industrial development and the formation of regional industrial systems. *Economy of Ukraine*, 11, 38-45.
19. Trifonov, Yu. V., & Gorbunova, M. L. (n.d.). *Selecting the enterprise development strategy in the context of territorial and sectoral*. Retrieved from http://www.unn.ru/pages/vestniki_journals/99990193_West_econ_finans_2004_2%286%29/32.pdf
20. Nikolayev, M. V. (n.d.). *Cluster concept of effective regional integration in the global economy*. Retrieved from <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=671>.
21. Voronov, A., & Buriak, A. (2003). Cluster analysis - the database management of competitiveness at the macro level. *Marketing*, 1, 11-20.
22. Bohma, O. S. (2007). Features of the internal and external relations of cluster associations. In *The space and time of modern science: The II Ukrainian scientific-practical. Online Conference: Abstracts. Part 1* (pp. 6-8). Kyiv.
23. Gusakov, A. (2004). Clusters of enterprises as a means of improving the competitiveness of the regional economy. *Management today*, 2, 46-51.
24. Kanischenko, N. (2006). Formation of national industrial clusters in terms of internationalization. *Formation of Market Relations in Ukraine*, 4(59), 71-74.

Надійшла 21.10.2013